Håll koll på tummarna

Vi ”håller tummarna” när vi hoppas att något ska gå bra. Men gesten kan göras på olika sätt, beroende på vilket språk du talar.

Av MARIE NELSON OCH SOFIE HENRICSON *Foto* PERNILLA SJÖHOLM

En vän till dig ska på anställningsintervju, och du lovar att hålla tummarna. Vad gör du då med dina händer? Håller du tummen hårt i näven så att inte den onda kraften slipper ut? Eller håller du näven knuten men låter tummen peka fritt uppåt – en tumställning som traditionellt sett kopplats till något positivt?

Ditt svar har troligen att göra med var du bor och vilken sorts svenska du talar.

Språk och samhälle påverkar varandra. Likaså språk som talas sida vid sida, som svenskan och finskan i Finland. Svenskan har alltså officiell status i såväl Sverige som i Finland. De former av svenska som talas i Sverige och i Finland har många likheter, men det finns också en hel del skillnader mellan dem.

Dessa skillnader märks inte bara i tal och skrift. Den *icke-verbala kommunikationen* – det vill säga sådant som gester, kroppsspråk och ansiktsuttryck – kan också variera beroende på vilken sorts svenska det är fråga om. Nyligen uppmärksammade vi att den gest som svensktalande gör när de *håller tummarna* ser olika ut beroende på om de talar sverigesvenska eller finlandssvenska.

ATT HÅLLA TUMMARNA är ett etablerat *emblem*, det vill säga en kulturellt inlärd gest som har en fast betydelse. Ett emblem kan stå för ett ord eller en fras – i det här fallet välgångsönskningen 'lycka till' eller 'jag håller tummarna'.

Emblemet har samma betydelse oavsett om det ackompanjeras av sina verbala motsvarigheter eller ensamt utgör budskapet. Om någon gör en 'jag håller tummarna'-gest betyder det alltså samma sak som om personen antingen skulle säga "jag håller tummarna" eller "lycka till". Alla tre uttrycken, verbala eller icke-verbala, är alltså synonymer.

En del emblem är likadana i olika språk och kulturer, men många är specifika för en viss kultur. En gest där tummen pekar uppåt skickar till exempel en positiv signal i de flesta västerländska kulturer, medan den i andra kulturer tolkas som en obscen gest.

ETYMOLOGISKT KAN gesten för *att hålla tummarna* i Sverige härledas till gamla tiders tro på att hålla fast otursdemoner genom att trycka tummen hårt i handen – ju hårdare desto effektivare och större chans till lycka. Även i Finland hålls näven knuten, men tummen pekar i stället uppåt. Ursprunget till denna gest kan eventuellt spåras tillbaka till ett tecken på nåd och välvilja i antikens Rom, även om det är oklart hur denna gest användes och såg ut.

I både Sverige och Finland fokuserar man alltså på tummarna i såväl gesten som i det verbala uttrycket. Exakt vilken gest man gör då man håller tummarna på svenska beror ändå på om emblemet görs på svenskt eller finländskt sätt. Vi kan alltså notera en inomspråklig variation i hur gesten ser ut.

För att få fram ett mönster för hur språkbrukare i Sverige och i Finland håller tummarna, besökte vi under hösten 2017 några städer i de båda länderna. Vi fotograferade totalt 200 händer som håller tummarna. Fyra städer finns med i studien, och i varje stad fotograferades 50 tummar. I Mariehamn, Uppsala och Åbo var det svensktalande personer som ombads hålla tummarna framför kameran, medan vi i Helsingfors fångade finskspråkiga tummar.

RESULTATET VISAR ETT tydligt mönster för Uppsala och Helsingfors. I Uppsala knyts tummen hårt i näven, medan tummen pekar uppåt bland finsktalande i Helsingfors.

En uppåtpekande tumme är en *polysem* gest – den har flera olika betydelser. I både Sverige och Finland används tummen upp för ett allmänt positivt utrop, som 'bra jobbat!', 'utmärkt!' eller 'toppen!'. I båda länderna kan tummen också användas när man står i vägkanten och vill ha skjuts, alltså liftar. I Finland har en uppåtpekande tumme dessutom en tredje, framåtsyftande betydelse, och motsvarar då uttrycket 'lycka till' eller 'jag håller tummarna'. →

Den som *håller tummarna* i Sverige håller tummen i näven.

I Finland hålls tummen uppåt i stället för nedåt – men uttrycket *hålla tummarna* betyder samma sak som i Sverige.

I Mariehamn mötte vi därtill många ”tvärkulturella” tummar, det vill säga personer som förklarade att de mycket väl känner till, och ibland också använder, såväl den svenska som den finländska gesten.

VÅR FALLSTUDIE förstärker intrycket av att finlandssvenska kommunikativa mönster befinner sig någonstans mellan det sverigesvenska och det finska, och att placeringen på denna skala ofta kan relateras till den regionala variationen i Svenskfinland.

I de mer svenskorienterade delarna av Svenskfinland, som Åland och svenska Österbotten, ser vi tydligare kopplingar till kommunikativa mönster i Sverige. Där finns alltså fler tummar som knyts i näven. I de mer tvåspråkiga och finskorienterade delarna av Svenskfinland framträder klarare paralleller till ett finskt kommunikativt mönster. Där pekar tummen uppåt, oberoende av om tumhållaren talar finska eller svenska.

En alldeles vanlig tumme kan alltså uttrycka många språkliga handlingar – och dessutom avslöja varifrån talaren kommer.⦿

När Helsingforstummen – i betydelsen ’hålla tummarna’ – visades i Uppsala, möttes den av förvåning. Uppsalaborna påpekade att man enligt det verbala uttrycket faktiskt just ska *hålla* tummarna – inuti handen.

När Uppsalatummen presenterades i Helsingfors blev invånarna minst lika förvånade. Helsingforsborna konstaterade att den svenska tummen riskerar att förväxlas med en aggressiv knytnäve.

I Åbo är mönstret också ganska tydligt. De flesta svenskspråkiga tummarna pekade där uppåt, men det fanns också ett antal tummar som hölls inuti näven. De Åbotummar som på svenskt vis hölls i näven härstammar i första hand från Österbotten och Åland.

I Mariehamn, på Åland, är bilden däremot inte alls lika klar. Där finns en betydligt jämnare fördelning av de två sätten att ”hålla tummarna”.

Marie Nelson är lektor vid Stockholms universitet och Mälardalens högskola. Sofie Henricson är forskare vid Svenska litteratursällskapet i Finland.

Läs mer om gester och deras kulturella betydelse i Språktidningen 5/2012, och om pluricentriska språk – *språk som är majoritetsspråk eller officiellt språk i mer än ett land – i Språktidningen 5/2015.*

tummade fakta

Fyra x tummen

Fingrar som önskar lycka till

Det är inte bara i svenskan som man *håller tummarna* för att önska *lycka till*. Motsvarande uttryck används bland annat i tyskan: *die Daumen drücken*. I många språk har uttrycket ’hålla fingrarna i kors’ samma betydelse. I engelska talas det exempelvis om *cross one’s fingers*, i norska om *krysse fingrerne*, i danska om *krydse fingre*, i franskan om *croiser les doigts* och i italienska om *incrociare le dita*. Om en svensktalande korsar fingrarna kan det däremot innebära att vederbörande ljuger.

[TUMME]
Ordet *tumme* återfinns i snarlik form i de germanska språken. Det är belagt i svenskan sedan tidigt 1300-tal i formen *þummi*. *Tumme* betydde ursprungligen ’den tjocke’ – en betydelse som syftar på fingrets form.

Gesten användes först i Romarriket

Att hålla tummarna är en gammal gest för att önska välgång. Enligt en teori användes den redan i Romarriket under första århundradet e.Kr. I dag används den, i olika varianter, i bland annat Sverige, Finland, Tyskland och Nederländerna.

I länder som Danmark, Norge, Storbritannien, Spanien och Frankrike hålls i stället fingrarna i kors för att önska lycka till. Denna gest har ett kristet ursprung. I den tidiga kristendomen var korsade fingrar ett sätt att skydda sig mot ondska. Gesten anspelade på det kristna korsets form.

En uttrycksfull tumme

Just tummen förekommer i en rad olika svenska uttryck:

ha tumme med någon = ’ha en god relation med någon’.
ha tummen mitt i handen = ’vara opraktisk’.
få tummen ur = ’sätta fart och få något uträttat’.
mellan tummen och pekfingret = ’uppskattningsvis’.
rulla tummarna = ’vara sysslolös’.
tummen ner = ’förkastande eller ogillande’.
tummen upp = ’uppskattning’.
åka på tummen = ’lifta’.
sätta en tumme i ögat på någon = ’noga övervaka någon’.
det bidde en tumme = ’det blev nästan ingenting’.
bita sig i tummen = ’missta sig’.